

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3833>

ESKİ ANADOLU TARİHYAZICILIĞINDA KSENOFON'UN YERİ VE ÖNEMİ*

THE PLACE AND IMPORTANCE OF XENOPHON IN ANCIENT ANATOLIAN HISTORIOGRAPHY

Muzaffer DEMİR**

Öz

Meşhur Atinalı yazar Ksenophon, MÖ IV. yy.'ın ilk yarısında tarih, felsefe, biyografi, teknik ve taktikler gibi değişik alanlarda çeşitli eserler vermiştir. Eski Anadolu Tarihi'yle ilgili özellikle *Anabasis* ve *Kyrou paideia* adlı eserleri ön plana çıkmaktadır. VII kitaptan oluşan *Anabasis*'inde, Batı Anadolu satrabı Genç Kyros'un ağabeyi Pers kralı II. Artakserkses'i tahttan indirip onun yerine geçmek için kiraladığı onbinin üzerinde paralı askerle Sardeis'ten sefere katıldığı, MÖ 401 yılında yapılan Kunaksa savaşında Genç Kyros'un öldürülmesi üzerine Ksenophon'un Hellen paralı askerlerinin komutasını alarak onları önce Tigris (Dicle) Vadisi üzerinden Karadeniz kıyılarında Trabzon'a, oradan da Trakya'ya ve anavatanlarına geçirdiği süreci anlatmaktadır. Ksenophon bu eserinde, bütün bu yolculuk boyunca Hellenlerin askeri organizasyonu, geçtiği bölge toplulukları ve topluluklarla olan ilişkileri, bölgenin tarihi coğrafyası hakkında birebir gözlemlerine dayalı önemli bilgiler vermektedir. VIII kitaptan oluşan eğitici roman tarzındaki *Kyrou paideia* adlı eserinde ise Pers Akhaimenidai Hanedanlığı ve İmparatorluğu'nun kurucusu Büyük Kyros'un MÖ VI. yy.'ın ikinci yarısında yaşamını konu almakta, onu ideal ve örnek bir kral olarak tasvir etmektedir. Bu bağlamda Büyük Kyros'un Anadolu coğrafyasında yaptığı fetihler önem arz etmektedir. Biz bu çalışmamızda Ksenophon'un bu iki önemli eserini Eski Anadolu tarihi ve tarihyazıcılığı açısından değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ksenophon, *Anabasis*, *Kyrou paideia*, Persler, Büyük Kyros.

Abstract

Xenophon, the preeminent Athenian writer, is known to have written works during the first half of the 4th century BC in various fields including history, philosophy, biography as well as technics and tactics. As related to the Ancient Anatolian History, his two significant works, *Anabasis* and *Cyropaedia*, take the center stage. The theme of *Anabasis*, starting from Sardeis, is the voyage of more than ten thousand of Greek mercenary soldiers who participated in the battle of Cunaxa near Babylon in 401 BC for the Persian throne between Cyrus the Young and Artaxerxes II on behalf of Cyrus. Yet Cyrus was defeated and killed. As a result of this, these soldiers who survived the battle including Xenophon as one of their leader, followed the route up the Tigris (Dicle) valley and arrived at Trapezus on the coast of Black Sea and then marched as far as Thrace to return to their home. Xenophon, in this work consisting of VII books, tells us his personal observations concerning the Greek military organisation, the communities or ethnic tribes from where they passed through and their relations with them as well as the historical geography of the regions along which they travelled. In his *Cyropaedia*, written in a style of didactic pamphlet and composed of VIII books, he narrates the subject of the life of Cyrus the Great during the second half of the 6th century, who established the dynasty of Achaemenids and strenghtened it to the level of an Empire; he is also idealised as an exemplary leader. Within this conjecture, it is important that Cyrus's conquests in Anatolia should be explained. In this study we shall try to explain the importance of these two works of Xenophon as for the history and the historiography of Ancient Anatolia.

Keywords: Xenophon, *Anabasis*, *Cyropaedia*, Persians, Cyrus the Great.

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dmuzaffer@mu.edu.tr.

** Bu makalenin özeti, Türk Tarih Kurumu tarafından Gazi Üniversitesi ev sahipliğinde 10-13 Nisan 2017 tarihleri arasında düzenlenmiş olan Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu'nda sunulmuş, yayınlanmamıştır.

I. Giriş

Ksenophon, MÖ 430 yılı civarında varlıklı bir atlı süvari birliği ailesinin evladı olarak Atina kenti yakınlarında doğmuştur. MÖ 401 yılından önce gençliği hakkında bilgi veren çok az antik kaynak bulunmaktadır. Boiotialı arkadaşı Proksenos tarafından (*Anab.*3.1.9) Pers taht mücadelesine bir Hellen paralı askeri olarak katılmaya ikna edilmiştir. Babasının ölümü üzerine Pers tahtı varisi olan II. Artakserkes'in kardeşi Lidya-Sardeis satrapı Genç Kyros'a karşı MÖ 401 yılında Kunaksa'da gerçekleşen meydan savaşında Kyros'un safında yer almıştır. Ancak Genç Kyros'un bu savaşı kaybetmesi ve öldürülmesi üzerine, yanında hayatta kalan paralı askerlerle birlikte anavatanına geri dönmek zorunda kalmıştır. Ksenophon, Hellas anakarasına döndüğünde Atinalı olmasına rağmen Spartalılarla işbirliğini devam ettirmiş, hatta Sparta kralı II. Agesilaus'un emri altında kendi doğduğu kent olan Atina'ya karşı MÖ 394 yılında gerçekleşen Koronia Savaşı'na iştirak etmiştir. Bu sebeple Atina'dan sürgün edilmiştir. Buna ek olarak hocası Sokrates'ten fikir alması¹ ve ona destek vermesinin yanında, Perslerin hizmetinde görev yapmış olması gibi başka sebeplerin de onun sürgün edilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Spartalılar, Elis bölgesinde Olympia kenti yakınlarında Skillos *demesinde* ona malikane tahsis etmiştir. O da muhtemelen burada, yukarıda bahsettiğimiz Pers hanedanlık savaşına katılması ve geri dönüş yolculuğu hakkında başından geçenleri bir anı kitabı gibi ele aldığı *Anabasis*'i ve diğer eserlerini MÖ 370 yılı civarında derleme fırsatı bulmuştur. Hellas boyunca ses getiren bu eser insanlık tarihinde Büyük İskender'inkinden sonra en büyük maceralardan birisi olarak görülmektedir.

Anabasis (Hellence: ἀνάβασις), Ksenophon'un Eski Anadolu tarihini ilgilendiren üç önemli eserinden birisidir.² *Anabasis* kelimesi tam olarak "Yukarı Ülkeye Seyahat" anlamına gelmektedir. Ksenophon kendi kaderiyle de yüzleştiği bu eserde başından geçen olayların tamamını basit, detaylı ve canlı bir şekilde birebir gözlemleriyle kaydetmektedir. Özellikle Sardeis'ten Suriye Kapıları'na ve Kunaksa Savaşı sonrası Tigris Vadisi'nden kuzeye doğru dağlık alan üzerinden Trabzon'a ve buradan da Kuzey Karadeniz sahilleri boyunca Trakya'ya kadar geçtiği yerler itibarıyla Anadolu'nun tarihi coğrafyası, siyasi, kültürel ve etnik yapısı hakkında verdiği bilgiler değerlidir. Ancak Ksenophon'un bu eserinde kendi karakterini ön plana çıkarma gayreti tarihi içerik açısından birtakım eleştirilere sebep olmuştur. Diğer eseri ise *Kyrou paideia* (Kyros'un Eğitimi) başlığı altında bilinmektedir. Özellikle Pers kralı Büyük Kyros (MÖ ca.600 veya MÖ 576-530)'un Anadolu'ya, Lidya kralı Kroisos'a karşı düzenlediği seferler ve sonuçları bağlamında detaylı bilgiler vermektedir. Buna rağmen, eserin neredeyse tamamen kurgusal bir içerik üzerine oturtulduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Biz bu çalışmamızda Ksenophon'un bu iki eserinin Eski Anadolu tarihi içeriğiyle bağlantılı olarak kullanılması açısından dikkat edilmesi gereken noktalara vurgu yapmaya çalışacağız.

II. *Anabasis*

Ksenophon'un *Anabasis*'ine göre, Genç Kyros İonia'nın Pers satrapı Tissapharnes'e karşı savaşacağı bahanesiyle yerli Pers ve çok sayıda Hellen paralı askerlerinden oluşan bir ordu oluşturmuştur. Abisi II. Artakserkes'e karşı savaşa başlamadan önce, Göller bölgesindeki Pisidialılara karşı savaş yapılacağını ilan ederek asıl amacını Hellen paralı askerlerinden gizlediği iddia edilmektedir, Kyros'un kendi şahsi danışmanı ve Spartalı general Klearkhos dışında hiç kimsenin bundan haberi yoktur.³ Yolculuk Pers İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki satraplık merkezi Sardeis'ten başlayarak Maiandros (Menderes) Nehir Havzası boyunca devam etmiştir. Sardeis, Pers kraliyet yolunun son durağıydı. Büyük Pers kralının Susa'daki başkentinden başlayıp Kuzey Mezopotamya ve İç Anadolu'dan geçilerek yaklaşık 2500 kilometrelik bir mesafeyle buraya ulaşılmaktaydı. Merkez tarafından Anadolu eyaletlerinden elde edilen haracın toplanması bu yolun önemini artırmaktaydı. Gerektiğinde uç noktalarda bulunan halkların çıkardığı ayaklanmaların zamanında bastırılması için de yolun istikrarlı olarak kullanılması ve açık tutulması gerekmektedir. Yol üzerinde barınma, gıda ve erzak ihtiyaçlarını gideren 111 dinlenme yerinin (*katagogai*) bulunduğu bildirilmektedir. Bu yerler yolun muhafaza edilmesini ve sıradışı kurye veya ulak sisteminin işletilmesini kolaylaştırmaktaydı.⁴

¹ *Anab.* III.1.5-7.

² Ksenophon'un *Hellenika* adlı diğer eserinin özellikle İonia (MÖ 411-404) savaşları bağlamında Karya, Likya ve Hellespontos açıklarını ilgilendiren bölümleri ise, bu bölgelerde Mısır ve Levant üzerinden gelen Karadeniz ve Batı'ya uzanan deniz ticaret yolları üzerinde dönemin Atina ve Sparta kent devletleri ile Persia arasındaki siyasi çekişmelere açıklık getirmesi açısından bizi aydınlatmaktadır. Ancak Ksenophon'un bu eseri çalışmamızda kapsam dışı tutulmuştur.

³ *Anab.* I.1.8-11. Diodoros (XIV.19.9) farklı olarak Kyros'un seferin başında "bütün liderlere" gerçek amacını belirtmiş olduğunu bildirmektedir.

⁴ Hdt. VIII.98.

Kyros, seferi sırasında asıl niyetinin Susa'ya gitmek olduğunu göstermemek için bu yöndeki şüpheleri ortadan kaldırmaya niyetlenmiş ve ana yoldan ayrılmış olmalıdır. Asıl niyetini belli etmeden ve daha fazla ordu toplayabilmek için yönetim bölgeleri arasında dolaşma gerekliliği de gözden kaçmamalıdır. İlk önce Sardeis-Salihli'den Alaşehir (Philadelphia)'e geçmiş olmalıdır. Ksenophon'un zamanında Alaşehir kenti bulunmamaktaydı, çünkü kent Bergama kralı Attalos tarafından MÖ II. yy.'da kurulmuştu. Bereketli bir ovaya sahipti, günümüzde olduğu gibi eskiçağda da üzüm ve şarapçılığı ile ön plana çıkmaktaydı.

Alaşehir'den sonra Tmolos (Bozdağlar)'un en son doğu ucu geçilmiş ve Kastolos (Burçak) ovasına ulaşılmıştır. Kyros babası tarafından Kastolos ovasında toplanan bütün güçlerin başkomutanı olarak atanmıştır. Burası muhtemelen bütün Batı Küçük Asya Pers satraplıkları askerlerinin toplanma yeri idi. 15.000-20.000 arasında bir sayının böylesine bir toplanma yeri için gerçekçi durduğu söylenebilir. Bu bağlamda, *Anabasis*'te ilginç olan noktalardan birisi Ksenophon'un Kyros'un askeri güçlerinin "yerli" içeriğine değinme gereği duymamasıdır. Hellen paralı askerlerinin oluşturulmasıyla ilgili fazlasıyla detaya indiği görülse de, toplanan yerli askerlerle ilgili hemen hemen hiçbir şey söylememektedir. Örneğin onların liderlerinin kim olduğu, Anadolu'nun hangi bölgelerinden geldikleri ve gerçekte sayılarının ne olduğu konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Kastolos Ovası'ndan sonra Maiandros nehrine varılmıştır. Ksenophon'un bu mesafe için verdiği rakamlar üç günde katedilen 22 *parasanges*'tir.⁵ 1 *parasanges* yaklaşık 5 kilometreye eşit olduğundan 22 *parasanges* toplamda 110 kilometreye denk gelmektedir. Günümüzde de yürüyüş rakamlarıyla aynı sonuca ulaşma ihtimali söz konusudur. Ksenophon Maiandros'un 60 metre genişliğinde olduğunu bildirirken günümüzde bu genişlik en fazla, 20 metre civarında gözükmektedir. Bunun sebebi baraj oluşturulması ve tarım amaçlı kanallara yönlendirme sonucu ortaya çıkan aşırı su kullanımı olmalıdır.

Kyros, botlardan oluşturulan bir köprü üzerinden nehri geçmiş ve bir gün içinde Kolossai kentine ulaşmıştır ki, burası 40 kilometre mesafededir. Bu bir gün içinde katedilen mesafe uzundur, ancak askerler daha yolun başındadır ve seyahat ettikleri yolun koşulları elverişlidir. Laodikeia (Denizli) ve uzaktan Hierapolis (Pamukkale) görülerek, Lykos (Çürüksu) Deresi geçildikten sonra Kolossai'ye gelinmiştir. Ksenophon burasını nüfuslu, zengin ve oldukça büyük bir kent olarak tarif etmektedir. Kent, Lykos Vadisi'nin güneybatısında, Denizli'nin 25 km kadar doğusunda, Honaz yakınındadır. Arkaik yerleşimin Honaz Dağı'nın eteklerinden akan Aksu Deresi yakınında olduğu bildirilmektedir.⁶ Herodotos, burasının lokalizasyonunu Lykos Deresi'nin "bir boşluğa düşerek kaybolduğu yer" olarak vermektedir.⁷ Onun tarifine bu civarda benzeyen yerlerden birisi Honaz ilçesinin Kaklık kasabasında yer alan Kaklık Mağarası'dır. İçinden dere akan bu mağara muhtemelen Çürüksu'nun alüvyal ova yaptığı yerde bulunmaktadır. Kyros, Kolossai'de bir hafta kalmıştır ve ona burada Thessalialı Menon komutasındaki 1500 kişilik bir ordu katılmıştır.

Daha sonra kuzey batıya 100 kilometre ve üç günlük yürüyüş mesafesindeki Kelainai (Dinar) kentine doğru yönelmişlerdir. Kyros'un Kelainai'de bir sarayı ve kraliyet parkı olduğu söylenmektedir. Burası muhtemelen kalesine yakın olan Bülüçalan olarak bilinen yer olmalıdır. L şeklindeki bir vadinin arkasında yatmaktadır ve aynı isimle bir dere buradan çıkmaktadır. Sessiz ve ağaçlıklı bir alandır. Kyros'un burada atlarıyla egzersiz yaparak yabani hayvanları avladığı aktarılmaktadır. Parkın ortasından Maiandros Çayı akmaktadır; su kaynakları da buradan çıkmaktadır. Maiandros daha sonra Suçikan (Marsyas Çayı) ile

⁵ Herodotos'a göre (II.6.3) bu 30 *stadiaya* eşittir ve Ksenophon'un *Anabasis*'inde de Herodotos'un verdiği 30 *stadia* üzerinden hesaplamalar yapılmaktadır. Bkz. Ksen. *Anab.* II.2.6; V.5.4; VII.8.26. Strabon (XI.11.5) ise *parasanges*in 30, 40 ve hatta 60 *stadia* yapılabildiğini yazmaktadır. Posidonius gibi 60 *stadiadan* fazla ve hatta Agathias gibi 21 *stadia* olarak gösteren antik kaynakların da bulunmasının sebebi bir saatlik zaman dilimini kapsayan uzaklık ölçümünden ve böylelikle uzaklığın arazi şartlarının durumuyla farklılık göstermesinden ve hatta yol üzerindeki dinlenme yerlerinin esas alınmasından kaynaklanabilir. Buna karşın Pers yolları üzerinde tıpkı Roma dönemindeki mil taşları gibi sabit merkezi bir ünitenin varlığına işaret eden uzaklık belirticilerin olması ihtimali daha yüksektir. Pers kraliyet yolundan bahseden Herodotos gibi Ksenophon'da *Anabasis*'inin özellikle ilk dört kitabında *parasanges* uzaklık ölçüm birimini kullanmaktadır. Ancak Ksenophon'un da içinde bulunduğu paralı askerlerin deniz kıyısındaki Hellen kentlerine ulaşıkları son üç kitabında Hellenlerin kullandığı *stadia* ölçüm birimi kullanılmaktadır. Dolayısıyla Ksenophon'un özellikle Mesopotamia'daki savaş meydanına ulaşmaya kadar Akhaimenidailerin zaten net olan yolları üzerinde kullandığı, yolların ölçüm sistemini belirten daha önceden yazılmış bir *parasanges* listesinden rakamlarını almış ve kullanmış olabileceği tezi güçlü kılınmaktadır. Bu yöndeki görüş ve konuyla ilgili antik kaynaklar üzerine tartışmalar için bkz. Rood, 2010, 52-54, 62-64. Ksenophon, geri dönüş yolunda kuzeye doğru aşırı dağlık ve karmaşık Kardukhia topraklarında herhangi bir uzunluk birimi kullanmazken, özellikle Botan Çayı geçildikten sonra Armenia, Phasia, Taokhia ve Khaldia topraklarında verdiği *parasanges* uzaklıkları, bazı yerlerde Diodoros'un ki çelişmekte ve bu sebeple askerlerin Karadeniz kıyısındaki Hellen kolonisi Trapezos (Trabzon)'a kadar ilerlediği rota konusundaki öngörüler daha fazla farklılık göstermektedir. Bu konudaki 1931 yılından itibaren başlayan ve devam tartışmalar, Karasu Nehri Vadisi'ne ulaşıldıktan sonra Aras Nehri Vadisi üzerinden daha doğuda Yerevan'a ve buradan Kuzeybatı'ya doğru Çoruh Nehri Vadisi üzerinden Trapezos'a kadarki yol önerisi için bkz. Paradeisopoulos, 2014, özellikle 224-227, 242, 254.

⁶ Duman - Konakçı, 2006, 83.

⁷ Hdt. VII.30.

birleşmektedir.⁸ Kyros Kelainai'de 30 gün kalmıştır ve burada kendisine Hellen paralı güçlerinin geri kalanı katılmıştır. Spartalı Klearkhos Khersonesos (Gelibolu yarımadası)'tan 2000 kişilik güçlü bir birlikte; Arkadialı Sophainetos 1000 *hoplites* ile ve Syrakusalı Sosis 300 kişi ile gelmiştir. Kyros, parkının olduğu alanda Hellen birliklerini gözden geçirmiş ve bunlarla birlikte 13.000 kişi civarında bir Hellen paralı asker gücüne kavuşmuştur. Toplamda ise 30.000'in üzerinde sayıda savaş gücüne sahip bir orduya ulaşmıştır.

Kyros'un daha sonra asıl niyetini belli etmemek için kuzey-batıya, Mysia bölgesine doğru yöneldiği belirtilmektedir. Maiandros ovası boyunca 50 kilometre ilerlenerek yeri tam olarak belirlenemeyen Peltai kentine girilmiştir.⁹ Hellenler burada dini Lykaia festivalini kutlamışlardır. Bu festivalde Arkadialı Ksenias tarafından atletik oyunlar organize edilmiştir. Bu festivalin kutlanması Peloponnesoslu paralı askerlerin Kyros için ne kadar önemli olduklarının, aynı zamanda *Anabasis*'te sürekli olarak vurgulanan dinin askerlerin hayatlarında ciddi bir rol oynadığının göstergesidir. Peltai'de üç gün kalındıktan sonra, ordu kuzeye Mysia sınırındaki Kraliyet yolunun keştiği¹⁰ Keramon Agora (Seramikçiler Pazarı)'ya doğru ilerlemiştir. Burası 60 kilometre mesafede olup iki günde ulaşılmıştır. Bu kayıp yerleşimle ilgili olarak, modern Uşak kentinin hemen batısında Banaz'ın 10 kilometre güney-batısındaki çok sayıda sikke çıktığı söylenen Susuz köyü yakınları önerilmektedir.¹¹

Buradan ordu tekrar doğuya dönmüş ve 150 kilometre uzaklıkta üç günlük yürüyüş mesafesinde meskün bir yer olan Çay ilçesi yakınlarındaki Kaystrou Pedion'a kadar ilerlemiştir.¹² Aslında burası normalde beş günde tamamlanabilecek bir mesafedir.¹³ Kyros burada beş gün kalmış ve askerlerine yapması gereken ödeme miktarını bulamama sıkıntısı ile karşılaşmıştır. Kilikia kralı Syennesis'in eşi Epyaksa, Kyros'u ziyaret etmeye gelmiş ve çok miktarda para sağlayarak onu bu zor durumdan kurtarmıştır.

Kyros, Pedion'dan ovanın önünde uzanan düşük seviyedeki dağlar üzerinden inmiş ve doğuya Tyriaion (Teke Kozağacı)'a¹⁴ doğru ilerlemiştir. Tyriaion'a ulaşmadan önce yol arasında Midas Pınarı'na uğramıştır. Burası Çay ilçesinden doğuya doğru 30 kilometre mesafede Sultan Dağları'ndan buz gibi çıkan bir pınardır. Ksenophon, Phrygia kralı Midas'ın suyla şarabı karıştırarak Silenos'u burada yakaladığına değinmektedir. Tyriaion'dan sonra Ikonion (Konya) kentine gelinmiştir. Ikonion, Ksenophon'un zamanından beri iskân edilen Küçük Asya'nın en eski ve gözde kentlerinden birisidir.¹⁵ Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölümünden sonra Seleukosların kontrolünde Lykaonia eyaletinin başkenti olmuştur. Ksenophon Ikonion'da Kyros ile birlikte üç gün kalmıştır ve kentle ilgili tek yorumu ise burasının en uç Phrygia kenti olduğu yönündedir. Kyros ve askerleri 2362 sene sonra arkeologların keşfedeceği Çatalhöyük yerleşim alanlarının yanından hiçbirşeyin farkında değilmiş gibi geçmişlerdir. Onların zamanında merkezde ovayı bereketlendirmiş olan nehirler zamanla kurumuştur ve yerliler yeniden nomadizme dönerek yüksek yaylalarda keçilerini, vahşi atlarını ve eşeklerini olatmaya başlatmışlardır. Bunlar ok kullanmada üstat, zor şartların insanlarıdır. Orta Torosların geleneksel geçiş noktası olan Kilikia Kapıları'na yönelen kervanlara saldırarak geçimlerini sağlamaktaydılar. Kyros'un peşine düştüğü Pisidialılara benzer içerideki diğer kabileler gibi asimilasyon ve yeniden yerleşimle onların da sonu gelecekti. Kyros'un Lykaonia boyunca yürüyüşünün yönünü bölgenin doğal odaksal noktası olan Karadağ belirlemiştir.

Ksenophon daha sonra Kyros'un, yanındaki Kilikia kraliçesini Thessialıların eşliğinde en çabuk rotadan kendi ülkesine gönderdiğini ve sonrasında buradan Kappadokia boyunca 25 *parasanges* uzaklığında dört günlük yol mesafesindeki Dana veya Tyana (Kemerhisar)'ya¹⁶ kadar ilerlediğini yazmıştır. Sonrasında

⁸ Ksenophon ve Kelainai için bkz. Tuplin, 2011, 71-92.

⁹ Üzerinde bir nehir tanrısı ve "Maiandros" legendi bulunan bir sikke, kentin Maiandros nehri yakınında olduğunu göstermektedir. İsimsiz bir nehirle birlikte Peltai'nin diğer sikkeleri de bulunmaktadır. Plinius (*nat.* V.106) Peltai'yi doğru bir şekilde Apameia (Dinar) *conventus*una yerleştirmektedir. Ephesos'tan Flavianus *conventus* listesi de benzer bilgi vermektedir. Bkz. Cohen, 1995, 318.

¹⁰ Barnett, 1967, 5.

¹¹ Bir kaç mil uzaklıktaki kalesi olan Akmonia toprağında İslamköy olarak bilinen büyük bir market, ticaret merkezi olduğu bildirilmektedir. Bkz. Ramsay, 2010, 41.

¹² Magie, 1950, 792.

¹³ Ksenophon, Pers kraliyet yol sistemiyle ilgili olarak Kralın şahsi doktoru olmuş olan Ktesias'ın eserinden faydalanmış olabilirdi. Ktesias, boş zamanında imparatorluk tarihini kaleme almıştır ve kitaplarından birisi imparatorluk rotalarının detaylı bilgilerini sağlamaktadır.

¹⁴ Tyriaion yerleşimi bir *polis* statüsüne veya herhangi bir kendi kendine yönetim organizasyonuna sahip değildi. Nüfusu hem yerlilerden (*enkhorioi*) hem de muhtemelen askeri yerleşimciler veya bir garnizonda hizmet eden askerlerden oluşmaktaydı. Kendi kanunları, konsülü ve *gymnasion*'u olan bir *demos* olarak organize olma gayretleri başarılı olmuş ve Bergama kralı II. Eumenes isteksiz olsa da, Tyriaion meskünlarına MÖ 187 yılı civarında bir *polis* anayasası bahşedilmiştir. Bkz. Chaniotis, 2002, 105.

¹⁵ Plinius (*nat.* V.25) burasının Lykaonia'nın en meşhur kentlerinden birisi (*Urbs celeberrima Ikonium*) olduğunu bildirmektedir. Strabon (XII.6.1) ise burasının küçük, ancak iyi inşa edilmiş bir kent olduğunu ve ayrıca çevresine oranla daha bereketli topraklara sahip olduğunu öne sürmektedir.

¹⁶ Genelde bu yerleşim yerinin Roma dönemindeki Tyana olduğu düşünülmektedir. Buna karşın burasının Tyana kenti olmadığı ve Kyros'un ordusunun Toros Dağları'nı Kilikia Kapıları'ndan geçmediği yönünde bir görüş de ortaya konmuştur. Dana kentinin

Lykaonia bölgesi boyunca beş günlük yürüyüşle, yani 30 *parasanges* ilerlenmiştir. Düşmanın elinde olan bu bölgeyi askerlerin talan etmesine müsaade edilmiştir. Kyros artık Lykaonia topraklarına girerek kardeşinin otoritesine doğrudan kafa tutmaya başlamıştır.

Kyros ve ordusu talanlar yaparak Orta Toros Dağları'ndaki geçide doğru yönelmiştir. Bu dağlardan geçen tek bir büyük rota vardır. Sıradağlarının en yüksek noktasıdır ve bu Külek Boğazı yoluyladır. Antik çağda burası Kilikia Kapıları olarak adlandırılmaktadır. Ters yönünde düşünceler olsa da,¹⁷ Kyros ve ordusunun ana grubunun MÖ 401 yılının yazında bu yoldan geçtiği düşünülmektedir. Bu geçidin antik çağdan beri gelen önemi, buraya yerleştirilecek olan küçük bir gücün bile, herhangi bir ordunun kuzeyden Kilikia Ovası'na geçişini engelleyebilecek pozisyonda olmasından kaynaklanmaktadır. Büyük İskender MÖ 333 yılının yazında ilerlerken burasının boş bırakılmış olması kendisi açısından büyük bir avantaja dönüşmüştür. Geçit bu sırada Kilikia kralı Syennesis'in kontrolü altındaydı. Kraliçe Epyaksa'yı yanına alan Memnon, yanındaki Thesselia gücü ile birlikte en kısa ve daha alçak bir rotadan aşağıya inerken, Kyros'un talimatı ile hareket eden Sparta donanması da körfeze yanaşmaktaydı. Aslında burada kraliçenin tutsakmış gibi gösterilmesi ve donanmanın denizden bastırması Syennesis'in Büyük Kralın tepkisine yol açmamak için zorunlu olarak kapıları savunmaktan vazgeçtiği izlenimi doğurmak için olabilirdi. Artık yemyeşil, sulak ve bereketli Kilikia Ovası ve Suriye'ye giden rota açılmıştı.

Ksenophon, Menon'un Tarsos (Tarsus)'a ana ordu grubundan beş gün önce vardığını söylemektedir. Menon'un seyahatiyle ilgili olarak verilen detaylardan, ileri muhafız birliğinin dağlar arasından bir haftalık yürüyüş yaptığı izlenimi doğmaktadır. Bu aslında zor bir yürüyüş olmuştur. Dağlardan ovaya geçerken onun ordusundan 100 *hoplites* kayba uğramıştır. Bazıları onların talan seferi sırasında Kilikalılar tarafından paramparça edildiklerini, diğerleri ise arkada bırakıldıklarından ordunun geri kalanına veya doğru yola ulaşamadıklarını ve dolanıp dururken yok edildiklerini öne sürmüştür. Arkadaşlarının kaybına kızan Menon'un adamları Tarsos kentini ve kraliyet sarayını yağmalamışlardır. Bu sırada Syennesis ve halkı dağlardaki yüksek yerlere kaçmış ve Hellenleri karşılamak için kentte sadece dükkân sahiplerini bırakmışlardır. Ancak Kyros askerleri için yeniden para kıtlığı çekmeye başlamıştır. Epyaksa'yı ikna ederek kocasının sığındığı yerden inmesini ve kendisiyle buluşturmasını sağlamıştır. Syennesis onun yanına inerek gerekli parayı vermiştir. Kyros bunun üzerine askerlerine Kilikia topraklarını yağmalamama emri vermiştir.

Kyros ve ordusu Tarsos'un bunaltıcı sıcaklığı ve neminde yirmi gün kalmışlardır. Tarsos, Ksenophon'un zamanından beri meskûn olan diğer kentlerden birisidir. Çok bereketli ovası (şekerpancarı, meyve ve pamuk) ve Suriye'ye açılan ticaret rotası üzerinde olduğundan müreffeh bir kenttir. Burada Kydnos (Tarsos) Deresi ön plana çıkmaktadır ve zaman içinde limanı doldurması problemlere yol açmıştır. Büyük İskender'in de buradan geçtiği bilinmektedir.¹⁸ Askerler amaçlarının dışında daha ileriye gitmeyi reddetmişlerdir. Büyük Kral, II. Artakserkses'e karşı yürüdüklerinden şüphelenmişler ve bu maksat için kiralanmamış olduklarını söylemişlerdir.¹⁹ En başta Kyros'un en güvendiği komutanı Klearkhos, kendi askerlerine devam etmeleri yolunda çaba sarfetmiştir, ancak askerler onların karşısına çıkar çıkmaz kendisini ve yük hayvanlarını taşlamaya başlamışlardır. Klearkhos taşlanarak öldürülmekten zor kurtulmuştur. Sonuçta Klearkhos'un uğraşları sonucu aylık ücretleri arttırılan Hellen paralı askerleri Kyros ile birlikte Tarsos'un ötesine ilerlemeyi kabul etmişlerdir. Bu arada Epyaksa da bir gün geri dönüşte Asya kraliçesi yapacağını ümit ederek, Kyros'u topraklarından geçirmiştir.

Keskin bir coğrafi göze sahip olan Ksenophon'un Kilikia'yı tarifi günümüzde havadan alınan bir fotoğraf gibi uyum sağlamaktadır: "Heybetli ve yüksek dağlar zinciri denizden denize burasını her taraftan sarmaktadır" demektedir. Aynı zamanda geniş Psaros (Seyhan) ve Pyramos (Ceyhan) nehirlerinin dağlardan süzülükten sonra ovayı sararak denize boşaldığını aktarmaktadır. Amanos Dağları'nın kuzey-doğu doğrultusunda İskenderun Körfezi yakınlarından Akdeniz'e doğru uzanan kısmının ucunda "Suriye Kapıları" yer almaktadır ki, burası Kilikia ve Suriye arasındaki tarihi sınırı oluşturmaktadır.²⁰

Kyros ve ordusu, iki günde 50 kilometre ilerleyerek Psaros Nehri'ne ulaşmışlardır. Sonrasında bir günde 25 kilometre ilerleyerek Pyramos Nehri'ne, iki günde 75 kilometre mesafe katederek de Kilikia'nın son kenti Issos'a ulaşmışlardır. Ksenophon burasının büyük ve müreffeh bir limana sahip olduğunu

lokalizasyonu yapılarak Toroslar üzerinden iki farklı yolun kullanılma ihtimalinin de yüksek olduğu tezi üzerinde durulmaktadır. Bkz. Williams, 1996, 284 vd.

¹⁷ Williams, 1996.

¹⁸ Curt. III.6.5-7; Val Max. III.8.ext.6.

¹⁹ Ksen. *Anab.* I.3.1.

²⁰ Kilikia Kapıları için iki geçit önerilmektedir. Bunlardan birisi İskenderun'un yaklaşık 6 mil kuzeyindeki modern yazarların Ionah Sütunu olarak adlandırdıkları yerdir. Diğerisi ise Amanos Dağları'ndan içeriye doğru ilerleyen Beilan Geçidi'dir ki, günümüzde İskenderun'dan Antakya'ya giden ana yol üzerindedir ve İskenderun'un yaklaşık 9 mil güneyindedir. Bkz. Murison, 1972, 407.

belirtmektedir.²¹ Buradaki orduya körfezde gezinen donanma da katılmıştır. Bu deniz gücü, 35'i Peloponnesos'tan, 25'i ise Kyros'un Ephesos'taki kendi donanmasından olmak üzere toplamda 60 gemiden oluşmaktaydı. 700 kişilik bir Spartalı *hoplites* birliği gemilerden gelerek orduya ilave edilmiştir. Bu taze birlikler ve bölgedeki Suriye kralı Abrokomas'tan kaçan 400 paralı askerinin katılımıyla Kyros'un komutası altındaki Hellenlerin sayısı yaklaşık 14.000 civarına yükselmiştir.

Kyros'un planı, stratejik öneme sahip Suriye Kapıları'nın her iki tarafında *hoplites* karaya çıkarmak ve bu yolla bölgeyi savunanları yerinden etmek olacaktır. Ancak askerleri bu yeri terk edilmiş bulmuşlardır. Abrokomas buradan garnizonunu geri çekmiş ve doğuda Fırat nehri üzerindeki daha büyük güçleriyle birleştirmiştir. Böylelikle Kyros herhangi bir engel olmadan kapılardan geçerek Suriye'ye girmiştir. Buradan bir günde Myriandros'a kadar ilerlemişlerdir.²² Deniz kenarındaki bu kente Fenikeliler yerleşmişti.

Ordunun Myriandros'ta kalması esnasında, Kyros'un misyonunu sekteye uğratabilecek ciddiyette bir olay vuku bulmuştur. Komutanlarından ikisi Ksenias ve Pasion yanlarına elde etmiş oldukları köleleri ve diğer ganimetleri de alarak bir ticaret gemisiyle kaçmışlardır. Kyros, bu durumu öğrendiğinde onları ele geçirme gibi bir niyeti ve buna gerek de olmadığına dair bir konuşma yaparak ordusunun desteğini almıştır. Artık donanmaya ihtiyacı olmadığına farkına vararak deniz gücünü geriye Ephesos'a göndermiştir. Daha sonra içerilere doğru ilerlemeye devam etmiştir. Ordu dördüncü günde 30 metre genişliğinde, büyük ve evcil balıklarla dolu Khalos Nehri'ne ulaşmıştır.²³ Ksenophon'a göre, Suriyeliler güvercinler gibi bu balıkların da tanrı olduğunu düşünmekteydi ve başkasının onlara zarar vermesine izin vermiyorlardı. Aslında Kyros'un burada kamp kurduğu yerdeki köyler onun annesine aitti. Annesi ve etrafındakiler Kyros'un planlarını bilmekteydi ve ona gerek erzak gerek altın olsun her türlü desteği vermeye hazırdılar.

İki ordu MÖ 401 yılında Babylon yakınlarında gerçekleşen Kunaksa savaşında karşı karşıya gelmişlerdir. Kyros, olasılıkla Hellen paralı askerlerinin pasif tavrı yüzünden çatışmada öldürülmüştür.²⁴ Çok geçmeden Klearkhos bir barış antlaşması yapmak için toplantıya davet edilmiş ve burada dört general ve pek çok alt rütbeli ile birlikte Pers satrapı Tissaphernes'in planlarıyla tuzağa düşürülerek katledilmiştir.²⁵ Böylelikle Hellenler amaçsız durumda kalmışlar ve seferleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bütün bu gelişmeler sonucunda Hellen paralı askerleri denizden uzakta, düşman topraklarının derinliklerinde lidersiz kalmışlardır. Onlar Ksenophon'un kendisinin de içinde yer aldığı üç yeni lider seçmişler ve Tigris Nehri Vadisi boyunca yukarıya doğru Pers ve Med kontrolündeki Korduene ve Armenia bölgelerine doğru düşman topraklarında ilerlemişlerdir. Buradan da yiyecek içecek olmadan ve kar ile kaplı dağlardan geçerek nispeten daha güvenli Hellen kolonilerinin bulunduğu Karadeniz kıyısına ulaşmayı hedeflemişler ve nihayetinde Trebizond (Trabzon)'a ulaşmışlardır.²⁶ Daha sonra batıya Hellas'a doğru ilerlemişler ve Khryso polis (Üsküdar) üzerinden boğazı geçmişlerdir.²⁷ Buraya ulaştıklarında II. Seuthes'in kendisini Trakya kralı yapmasına yardım etmişler ve sonrasında Sparta generali Thibron'un ordusuna kaydolmuşlardır. Spartalılar bu sırada, muhtemelen yukarıda sözünü ettiğimiz generalleri Klearkhos'un haince katledilmesi sebebiyle Batı Anadolu'nun Pers satrapları Tissaphernes ve II. Pharnabazos ile savaş halindedir.

Bu geri çekilme sürecinde Hellen paralı askerlerin liderlikleri, taktikleri, erzakları ve kaderleri hakkında plansız kararlar verdikleri ve kendi aralarında tartıştıkları görülmektedir. Bu noktada Ksenophon'un kilit rol oynadığı izlenimi sergilenmektedir. O askeri tecrübesinin yanında arazi ve taktiksel ihtimaller konusunda iyi bir gözlemcidir. Zor durumlardan kurtulmak için yeni yöntemler ve stratejiler

²¹ Diodoros (XVII.32.4) Büyük İskender tarafından kuşatılan ve teslim alınan Issos'un önemli bir kent olduğunu bildirmektedir. Curtius (3.8.13-14) ve Arrianos (*Anab.* 2.7.1) ise Issos'un Kaleköy geçidinden güneye gelindikten sonra Büyük İskender'in rotasına ulaştığı ilk yer olduğunu aktarmaktadır. Büyük İskender'in III. Dareios'u yenilgiye uğrattığı Issos savaşının gerçekleştiği kentin yeri şimdiki kadar tam anlamıyla lokalize edilememiştir. Burasının nerede olduğuna dair en iyi tarihi delilleri de Ksenophon'un kendisi sağlamaktadır: "Buradan 5 *parasanges*, yani bir günlük yürüyüşün kendisini Kilikia ve Suriye Kapıları'na götürdüğünü" kaydetmektedir (*Anab.* I.4.3-4). Genel göstergeler dikkate alındığında Issos'un muhtemelen İskenderun Körfezi'nin başına çok yakın olduğu düşünülmektedir (Murison, 1972, 406).

²² Bazıları modern İskenderun kentini önerse de, Issos gibi burasının da tam anlamıyla lokalizasyonu yapılamamıştır. Arrianos (*Anab.* II.6.1-2) Büyük İskender'in "Kapıları" geçtiğini, Myriandros'ta kamp kurduğunu yazmaktadır. Myriandros'un yeri bilinmese de, kıyıda olduğu kesindir, çünkü Büyük İskender buradan Issos'a, geriye bir gemi göndermiştir. Arrianos'un İskender'in geçtiğini bildirdiği "Kapılar"dan kasıt yukarıda bahsettiğimiz Ionah Sütunları olmalıdır. Dolayısıyla bu yerleşim yeri için İskenderun kentinin biraz güneyindeki sahil önerilmektedir (Murison, 1972, 407). Myriandros sikkeleri için ayrıca bkz. Newell, 1919, 1-42.

²³ Ksen. *Anab.* I.4.9. Ksenophon'un Sardeis'ten Suriye sınırına kadar izlediği yol güzergâhı için bkz. Haritalar 1, 2.

²⁴ Ksen. *Anab.* I.8.27-1.9.1.

²⁵ Ksen. *Anab.* II.5.31-32.

²⁶ Ksen. *Anab.* IV.8.22.

²⁷ Ksen. *Anab.* VI.3.16.

keşfetmektedir. Hata yaptığı zaman gizlice kabul etmekte²⁸ ve daha etkili önerilerde bulunarak hatalarını telafi etmeye çalışmaktadır. Ksenophon sadece paralı askerlerin cesareti ve kapasitelerinin farkında değildir herşeyin ötesinde onların kaderini bilmektedir; gerçekte onların kaderi kendi kaderidir; hem kendisi hem de onlar aldatılarak bu oyunun içine çekildiklerinin farkındadırlar. Ksenophon kabul gördüğü üzere katı askeri disiplinden çıktıklarında, sadece geçici ihtiyaçla bir araya geldiklerinde, akınlara ve düzensiz istilalara bağımlı olduklarında bir bölük insanın ne kadar kaprisli olacağını tecrübe etmek zorunda kaldığına dair örnekler de sergilemektedir. Bu bağlamda yazarı karakterize eden olayların farklı yansıtılması ve suistimal edilmesi söz konusu olabilir. Kendisi açıkça örnek şahsi tavrını, zor, panik ve sıkıntılı anlardaki liderlik becerilerini, dostları ve altındakilere gösterdiği ilgiyi sürekli olarak vurgulama gereği duymaktadır. Onun doğrudan olmasa da kendi kendini yücelten, beğenen ve askeri anlamda rakiplerinden üstün özelliklere sahip birisi olduğu izlenimi vermesi söz konusudur. Bu özel başarılarını vurgulama gereği, eserde geçen olayların gerçekliğine ilişkin güven meselesi doğurabilmektedir.²⁹ Aslında yazarın kafasındaki gizli motivasyonları ve niyetleri değerlendirme imkânı da zordur. Eseri okurken bu öngörüler dikkate alınarak tarihsellik konusunda bir kontrol mekanizmasının oluşturulması şarttır. Bu bağlamda Doğu Anadolu, Karadeniz ve Marmara rotası dışında yukarıda bir bölümünü değerlendirebildiğimiz, Ksenophon'un kendi şahsı ve çıkarlarının karıştığı olaylar dışında, Anadolu içinde gezdiği yerlerin tarihi coğrafyası, sosyo-kültürel ve etnolojik dokusu hakkında verdiği tarafsız bilgiler MÖ IV. yy. başlarında Eski Anadolu tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Özellikle Anadolu'da antik yol güzergâhlarının mesafelerinin ve kent lokalizasyonlarının belirlenmesinde, Doğu Karadeniz gibi geçilen yerlerdeki kabilelerin gelenek, görenek, yaşam şartları ve siyasi çekişmeleri hakkında *Anabasis*'teki metinlerin gerçek tarihi içeriğe sahip olma ihtimali oldukça yüksektir.

III. *Kyrou paideia*

Diğer taraftan Ksenophon'un *Kyrou paideia* başlıklı eseri tarihi içeriği açısından problemli gözükmektedir. Uzun yıllardan beri bilimadamları tarafından okunan, bilinen ve alıntı yapılan bu eser, tarihselliği açısından çok fazla dikkate alınmamıştır. Ksenophon'un diğer eserleri arasında da genellikle sönük bir çalışması olarak görülmüştür. Bunun ana sebebi bu çalışmanın hangi sınıflandırmaya tabii tutulması gerektiği konusundaki kafa karışıklığından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda eleştirilenler, eserin öğretici bir kitapçık mı, Romantik bir hikâye mi, kurgusal bir biyografi mi, felsefi bir bilimsel eser mi veya bu unsurlardan herhangi biri veya hepsinin bir birleşimi mi olduğu sorularını sormaktadır. Öncelikle bu eserin kurgusal olup olmadığı yönünün açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.³⁰

Ksenophon'un sitil açısından berrak olan bu eseri yazarken niyetinin ne olduğu ortaya konulabilirse, eserle ilgili gizemli noktalar belli bir dereceye kadar açıklığa kavuşturulabilir. Aslında onun niyetini, eserinin kahramanı Pers Akhaimenidai Hanedanlığı'nın kurucusu Büyük Kyros üzerinden yansıttığı açıkça ortadadır. Ksenophon'un eserini yazdığı dönem olan MÖ IV. yy. itibariyle Hellenler arasında MÖ VI. yy. başlarında sahneye çıkmış olan Kyros'un karakter tahlili, tarih ve efsane arasında kalmaktadır. Çocukluğu, tahta çıkışı, fetihlerinin hızı ve genişliği ve ölümüyle ilgili birbiriyle fazlasıyla tezat içeren antik kaynaklar bulunmaktadır. Bu noktada Ksenophon kaynaklar arasında kendisine uygun olan versiyonu özgür bir şekilde seçme, kullanma ve hatta yeniden yorumlama fırsatına sahip olmuştur.³¹ Dolayısıyla Ksenophon, dikkatli bir kaynak araştırmasından daha çok Kyros aracılığı ile kendi sezgileri ve hayal güçlerini de devreye sokmuş, şekillendirmiş ve hikayeselleştirmiştir. Ancak bu imgelemlerini de belli bir öğretsel amaç doğrultusunda kullanmıştır. Asıl tartışma bu öğretsel amacın ne olduğu, Ksenophon'un gerçekte neyi

²⁸ Ksen. *Anab.* III.3.12.

²⁹ Ksenophon *Hellenika* adlı eserinde MÖ 401-399 yılları arasındaki olaylara kısaca atıfta bulunmaktadır, çünkü *Anabasis*'ini yakın zamanda yayınlamıştı. Bu yıllardaki olayların Syrakusalı Themistogenes tarafından tanımlandığını yazmaktadır (*Hell.* III.1.2). Themistogenes "adaletin neslinden gelen" anlamına gelmektedir. Ksenophon bu türden kelime oyunlarını sevmektedir. Kendisini tanrının koruması altında onun adaletinin temsilcisi olarak göstermektedir. Aslında Themistogenes ismiyle kendisine atıfta bulunma ihtimali yüksektir. Bu konuyla ilgili tartışmalar için bkz. MacLaren 1934; Prentice 1947. Diğer taraftan Ksenophon, Spartalı Kheirisophos'un sefere katılan Hellen paralı askerlerin en üst komutanı olması hakkındaki sessizliğini korumuştur. Oysaki Diodoros (XIV.27.1), Ephoros'tan aldığı kaynaktan önceki *strategoi*'nin ölümünün hemen arkasından Kheirisophos'un en üst komutan seçildiğini bildirmektedir. Aslında Ksenophon'un kendi anlatımlarında da Kheirisophos üst komutayı ele almakta ve emirler vermektedir, Ksenophon ise onu cesaret ve irfanda geçmektedir. Ksenophon'un MÖ 394 yılından hemen sonra Atina *demos*'u tarafından sürgün edilmesi ve nefret edilen hain bir dönüğe dönüşmesi sonucunda, kendisi Atina halkının dostu olmaktan çıkmış ve bu durum eserlerinin yazımına da yansımıştır. Örneğin *Hellenika* adlı eserinin ilk iki kitabındaki yaklaşımlarıyla eserinin geri kalanı arasında gözle görülebilir farklılıklar bulunmaktadır.

³⁰ Ksenophon'un Kyros biyografisi anlatımında felsefi fikirler ifşa ettiği savunulmaktadır. Bkz. Due, 1989; Tatum, 1989. Diğer taraftan *Kyrou paideia*'nın tarihi materyal kullandığı, ütöpik bir kurgu olmadığı tezi savunulmuştur. Bkz. Tuplin, 1997, 65-162.

³¹ Kendisi de Kyros hakkında bilinen, düşünülen ve öğrenilmiş olan ne varsa eserinde hikayelendirmeye çalıştığını bildirmektedir (*Kyros*. I.1.6). Kyros hakkında herhangi bir araştırma yapıp yapmadığı veya yeni şeyler keşfedilip keşfedilmediği eserinde vurgulanmamaktadır.

göstermeye veya ispatlamaya çalıştığı sorunsalında kilitli kalmaktadır. Bu kilidi tam anlamıyla açmak zor olsa da belli çıkarımlarda bulunulabilir.

Ksenophon, eserinin giriş bölümünde döneminin Ege dünyasının siyasi istikrarsızlığına vurgu yapmaktadır.³² Ona göre iki kral tarafından yönetilen Sparta bu yönetim karmaşası içerisinde en istikrarlısı olarak durmaktadır. Onun özellikle Sparta kralı Agesialus ile olan kuvvetli bağlarının düşüncesine yansımaları söz konusudur. Dolayısıyla liderin karakteri yönetimin istikrarına yansımaktadır. Belki de Agesilaus'u Kyros ile özdeşleştirerek örnekleme yapmaya ve eserinde mesaj vermeyi amaçlamaktadır. Bunun yaparken öncelikli olarak kendi kafasındaki iyi liderin özelliklerini sıralama gereği duymaktadır. Buna göre iyi bir lider; (a) becerikli ve yetenekli olmalıdır, böylelikle onun altındakiler kendi çıkarlarının onun emirlerine uymakta yattığını bilmelidirler;³³ (b) dindar, ahlaki açıdan doğru ve aşırıktan uzak olmalıdır;³⁴ (c) adaletli olmalıdır, bireyleri faaliyetlerinin liyakatına göre cezalandırmalı veya ödüllendirmelidir;³⁵ (d) iyilikperver ve cömert olmalıdır, böylelikle altındakilerin yardımını layıkıyla görecektir;³⁶ son derece açıkgoz ve tetikte olmalıdır, bu bağlamda her bir birey koruma altında ve gözetleniyor hissiyatında olacaktır.³⁷ Ksenophon, kafasında çizdiği bu iyi lider karakteristik özelliklerini bir zamanlar fetihler ve devlet organizasyonu becerisiyle büyük bir kara imparatorluğu kurmayı başarmış olan örnek lider Kyros ile özdeşleştirmiştir.³⁸ Belki de Kyros üzerinden aynı durumun kendi dönemindeki dostu Agesilaus için de söz konusu olabileceği mesajını vermektedir.³⁹ Siyasi ve çocuk eğitimi yönleriyle kendi kafasında oluşturduğu iyi bir lider örnekleme Hellen dünyasında da yönetsel açıdan bir istikrara yol açabileceği düşüncesini öğretme ve yaygınlaştırma amacı gütmektedir. Liderlik bazındaki bu nitelik paylaşımı içselleştirilmeye ve bireysel bazda örneklendirilmeye çalışılmaktadır. Kararların okuyucuya bırakıldığı didaktik bir yaklaşım da söz konusudur. Eserin son bölümünde Kyros gibi önemli bir lider

³² Ksen. *Kyro*. I.1.1.

³³ Ksen. *Kyro*. I.6.21.

³⁴ Ksen. *Kyro*. VIII.1.25-30.

³⁵ Ksen. *Kyro*. I.6.2; II.3.16; VIII.1.39, 4.3-5.

³⁶ Ksen. *Kyro*. I.6.24; VIII.2.1.

³⁷ Ksen. *Kyro*. VIII.1.47 vd.

³⁸ Ksenophon'a göre Kyros, önemli bir taktik ustası ve mükemmel bir stratejisttir. Seferleri büyük bir hızla yürütmekte, düşmana asla hazırlanma veya kayıplarını giderme fırsatı bırakmamaktadır. Genellikle düşmanı ani baskınlarıyla şaşkına uğrattırırken, sürekli tedbirli olan kendisi asla sürprizle karşılaşmamaktadır. Dikkatli bir şekilde taktiklerini gizlemektedir, adam gücünü ve niyetlerini kendisine saklamaktadır, ancak yaygın ve geniş casusluk ağıyla düşmanın planları hakkında mükemmel bilgiler elde etmektedir ve "en iyi stratejilerin yeni olanlar olduğunu" bilmektedir (*Kyro*. I.6.39). Bu bağlamda *Kyropaedia* anakronik de olsa uygulamalı strateji açısından bir el kitabı niteliğindedir. Bunların yanında Ksenophon, Kyros'un askeri niteliklerinden daha çok psikolojik niteliklerine vurgu yapmaktadır. Pek çok düşmanın, özellikle müttefik askerlerinin ve kademli olanların sadakatini kazanmasını bilmektedir. Askerlerinin Kyros'un kendilerini zafere ve ganimete ulaştıracağı konusundaki inançları tamdır. Özellikle ganimetin dağıtılması bir liderin otoritesini koruması açısından kaçınılmazdır. Yenilgiye uğrattığı Lidya kralı Kroisos ile diyalogunda bunu dile getirmektedir (*Kyro*. VII.2.11). Kyros, müttefik kazanma konusunda da üstattır. Sefer süreci içinde liderliği ele almasını çok iyi bilmektedir. Bu süreçte küçük bir askeri grubun lideri iken, enerjisi, stratejik becerisi ve özellikle herkesin sempati ve desteğini kazanmayı bilmesi sayesinde zamanla büyük bir imparatorluğun lideri olmayı başarmaktadır. Kyros aynı zamanda gelişmeye dayalı yeni gelenekler takdim etme gereği duymuştur. Bu yeni gelenekleri aşılarken arkadaşlarının rızası ile gerçekleştirmeyi (*Kyro*. VII.5.37), ancak doğrudan kendisine ulaşılması yerine, istek ve taleplerin bir hiyerarşi içinde kendisine ulaştırılması yolunu tercih etmiştir. Onun zaman içinde saray (*Kyro*. VIII.1.5 vd.), kraliyet muhafız birliği (*Kyro*. VII.5.59 vd.), törenler (*Kyro*. VIII.3.34), satraplıklar (*Kyro*. VIII.6.1-13), "Kralın Gözleri" (*Kyro*. VIII.2.10, 6.16) ve posta sistemi gibi kurumları kurduğuna şahit olmuştuk ve kendinden sonra gelenler de bu kurumları devam ettirmiştir (*Kyro*. VIII.1.7). Ksenophon'a göre Kyros, fethettiği, bağımlı halkları zayıf düşürme ve kendisine olan tabiiyetlerini devam ettirme konusunda da çok beceriklidir. Bütün bunları yaparken Kyros'un fetihleri ve siyasi sonuçları konusunda onun lehinde hareket etmektedir. Hatta Mısır'ın fethi bile, diğer kaynaklar böyle söylemese de ve onun oğlu Kambyzes'e atfetse de, ona bağlanmaktadır (*Kyro*. VII.6.20). Bütün bunlara rağmen Kyros'un monarşisinin övülmesi Hellenler açısından büyük oranda alaycı bir tavırla ortaya konulmaktadır (*Kyro*. VII.5.58-65; VIII.2.10-12). Kyros öldükten sonra ardından gelenler onun erdemlerini yitirdiklerinde çöküş başlamaktadır. Kyros sadece şahsi niteliklerinden dolayı değil ayrıca mükemmel eğitiminden dolayı da büyük bir fatihtir. Onun çocuklarının eğitimi konusunda hassas hareket etmesine rağmen, dikkatsiz ve basiretsiz hizmetkârlar tarafından verilen eğitimde yetersiz kalınmış ve zaman içinde bu çöküş kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla Kyros'un kurduğu kendi mutlak monarşisi onun yönetiminin sonunu hazırlamıştır. Döngü doğumla başlamakta ve imparatorluğun çöküşü ile sonlanmaktadır. *Kyropaedia*'yı döneminde okuyanlar Kyros örneğini yöneticilikte bir ders olarak kullanabilirlerdi. Amaç aslında Kyros'un eğitimini anlatmaktansa Kyros üzerinden okuyucuyu eğitmektir.

³⁹ MÖ IV. yy.'da yazan Aristoteles (*Pol*. III.14.1285a) de Pers ve Sparta krallığı arasındaki benzeşimi ele almaktadır. Ayrıca *Kyrou paideia* iyi gözlem yapabilen bir gelenekçinin çalışması gibi durmaktadır. Ksenophon, Asya'nın fethedilmesinin Hellenler açısından doğurabileceği bozulmalar karşısında endişelidir. Belki de Kyros örneğinde Agesialus gibi bir liderin Hellen dünyasını toparlayabileceği görüşünü yaymaya çalışmaktadır.

olmadığında Hellen dünyasında olduğu gibi Pers tarihinde de iç karartıcı bir dönemin başladığı mesajı verilmektedir. Diğer taraftan Ksenophon'un kafasında, merkezi olmasa da yan amaç olarak, sadece birey üzerinden iyi liderlik özelliklerinin, bireysel mükemmelliğin ortaya konulması değil aynı zamanda devletin organizasyonel anlamda da (özellikle ordudaki birliklerin eğitimini, iyi niyeti, kendi kendine kontrolü, öngörüyü, basireti, ittifakların devam ettirilmesini ve müttefiklere karşı cömertliği içermekte) nasıl başarıya ulaştırılabileceğinin örneklemesini oluşturma gayreti yer edinmiştir.

Dolayısıyla Ksenophon'un kafasındaki bu amaçlar doğrultusunda Pers tarihi, gelenek ve göreneklere üzerindeki tarihi gerçeklikleri bir Hellen gözüyle çarpıtma yönünün dikkate alınması gerekmektedir. Eser içindeki diyalogların, çatışma sahnelerinin, coğrafi taslağın ve karakterlerin, anlatımın gereksinimleri doğrultusunda kurgusal olma ihtimali yüksektir. Bu kurgusalılık ise kulağa hoş gelen bir bilgi ve kavram karmaşası içinde sergilenmektedir. Bu noktada anakronizm ortaya çıkmaktadır. Lidya kralı Kroisos ve Kyros arasındaki büyük çatışmanın tanımlanması ve diğer çatışmalarda dahil iki yüzyıl öncesinin taktiklerinden daha çok çağdaş taktiklerden söz edilmesi söz konusudur. Aynı sebeple sıklaşan diyaloglar, cezanın etkisi, mutlu hayat ve aşkın gücü gibi çağdaş Hellen meseleleri tartışma içine sokulmaktadır. Bunların hedefinde çağdaş dinleyiciler bulunmaktadır ve eski Pers düşünme yöntemlerini resmetmek gibi herhangi bir teşebbüs de bulunulmamaktadır.

Ksenophon'un didaktik yaklaşımı coğrafyayı kullanımına da yansımaktadır. *Anabasis'e* kıyasla tam bir topografik ve ekolojik detay söz konusu değildir. Kyros'un 300 savaş arabasıyla Thymbrara ve Sardeis'e yürüyüşünde çektiği sıkıntıdan veya Kroisos'un Mısır'dan sağladığı 120.000 piyade askerinin denizden Lidya'ya transferi sırasında çekilen zorluklardan bahsedilmemektedir. Kyros, Persia, Media, Assyria, Armenia ve Lidya gibi sınırları belirsiz bir şekilde işaretlenmiş birkaç büyük devletin dünyasında kendisini göstermektedir. Kendisi bu coğrafyayı zamanla Pers İmparatorluğu'na dönüştürmüştür. Mısırlılar, Hyrkaniyalılar vb. diğer halklar biri veya diğerinin müttefikleri olarak gözükmektedir. Babylon (Babil)'un yakınından bir nehir akması⁴⁰ ve Paktolos (Sart) Çayı'nın Sardeis yakınında olması⁴¹ dışında sınırlar, nehirler veya dağ sıraları hakkında ayrıntılar verilmemektedir. Anlatımın gövdesinde Kyros'un düşmanının başkenti ve zaferinden sonra krallığının merkezi Babylon, Kroisos'un başkenti Sardeis, Kyros ve Kroisos arasındaki büyük çatışmanın yeri Thymbrara,⁴² Aeolis'in Mısır kentleri Kyllene ve Laria,⁴³ Lakedaemon,⁴⁴ Kaystroupedion⁴⁵ ve Ekbatana ve Susa⁴⁶ olmak üzere toplamda sekiz yer ismi geçmektedir. Kyros'un hareketleri nerede olursa olsun, özellikle belirtilmeyen ve yeri belli olmayan bir alanda sürekli olarak gerçekleşmektedir.

Eserde, bağımsız zaman taslağı tarafından işaretlenen seferler veya akşam yemekleri gibi büyük olaylar etrafında gruplanarak herbiri bağımsız özel dersler veren bölümler söz konusudur. *Kyrou paidia* insan ilişkilerinde erdemli davranışı sergileyen örnek sahneler üzerine inşa edilmiştir. Bu sahnelerin sıralaması kitabın anlatımsal altyapısını oluşturmaktadır. Hellenistik dönem aşk romanına esin kaynağı olmuş Panthai ve Abradatas gibi hikâyeler 4. ve 7. kitaplar arasına parçalar halinde yayılmaktadır ve herbir parça Kyros'un daha büyük hikâyesinin içine uygun bir içerikle yerleştirilmektedir. Panthai kısa hikâyesini işleme sırasında, Ksenophon'un hikâyeyi bölümlere ayırmadaki ve Kyros'un seferinin ana hikâyesi ile yoğurmadaki anlatımsal orijinalliği, Kyros'un askeri zaferlerinin altında yatan ahlaki değerleri dramatik ve ikna edici bir şekilde geliştirmesine müsaade etmektedir. Asurluların merhametsizliği ve Kroisos'un zayıflığının Lidyalıların yenilgisini kesinleştirmesi gibi, Kyros'un kendi bilgisi ve kendi kendini dizginlemesi başarısını garanti altına almaktadır.

Diğer taraftan Ksenophon, hiçbir yerde eserinin kurgusal olduğunu bildirmemekte, ima bile etmemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere doğruluk ilkesine veya metoda ilişkin güçlü vurgular da yapmamıştır. Gerçeğe dayalı doğruluk bağlamında uzak geçmişle ilgili açıktan bir iddiası yoktur, hafıza eksikliği veya bilgi sağladığı kişilerle ilgili de yorumda bulunmamaktadır. Diğer taraftan, her ne kadar Kyros'un inanılmaz başarısı eserin kurgusallığını artırsa da, Kyros'un ailesi ve Pers geleneklerinin aktarımı ile ilgili bölümlerin araştırma odaklı tarihi gerçekliğe dayanma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Ksenophon en azından kendi bilgisi dahilinde zaman zaman doğru biçimde Perslerde yüksek topuklu ayakkabılar giymek gibi geleneklere veya isimlere değinmektedir. Ancak bu öğeler Ksenophon'un tarihi olmayan

⁴⁰ Ksen. *Kyro*. VII.5.8.

⁴¹ Ksen. *Kyro*. VI.2.11; VII.3.4.

⁴² Ksen. *Kyro*. VI.2.11; VII.1.45.

⁴³ Ksen. *Kyro*. VII.1.45.

⁴⁴ Ksen. *Kyro*. VI.2.10.

⁴⁵ Ksen. *Kyro*. II.1.5.

⁴⁶ Ksen. *Kyro*. VIII.6.22-23.

anlatımına hizmet etmektedir. Ksenophon'un Pers sözlü anlatımına erişimi olup olmadığı veya bundan etkilenip etkilenmediği meselesi hala çözüme kavuşturulabilmiş değildir. Ancak Ksenophon'un Pers kaynaklarından ne aldıysa bunları da kendi ideal yönetici tarzına uygun olarak anlattığı görülmektedir.

Kyrou paideia' da geçen karakterlerin varlıkları da Ksenophon'un Kyros üst örneğine dayalı fazilet veya erdemlilik şemasındaki rolüne bağlıdır, tarihi bir kaynağa veya daha erken tarihi anlatımlara ait değildir. Buna rağmen Ksenophon, karakterleri tarihi isimleriyle kullanmaktadır ve bunlardan bazıları tarihi eylemlerle bağlantılıdır. Antikçağın en iyi bilinen hikâyeleri arasında Lidya kralı Kroisos'un, Atina devlet adamı ve reformcusu Solon ve Perslerin Sardeis'i ele geçirmelerinden sonra Kyros ile karşılaşması yer almaktadır. Herodotos, Diodoros, Plutarkhos, Diogenes Laertius ve Loukianos tarafından aktarılan Kroisos-Solon buluşmasının tarihi bir gerçeklik içermesi zor gözükmemektedir. Herodotos, Ksenophon, Diodoros, Plutarkhos ve Damaskoslu Nikolaus'un atıfta bulunduğu Kroisos-Kyros buluşması hakkında ise çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Ksenophon'un da Kroisos-Kyros karşılaşmasını bu eserinde işlediği gözükmemektedir.⁴⁷ Ancak iddia edilen Kroisos-Solon buluşmasına değinmemiştir. Kroisos, kaderi aktarılırken *Kyrou paideia'* daki diğer küçük karakterlerden daha yüksek bir profili hak etmektedir. Hayatta mutlu olma meselesi, Herodotos'un Kroisos ve Solon arasındaki diyalogunda olduğu gibi burada da önemli bir rol oynamaktadır. Hatta Ksenophon'un tanımlamasına gelişigüzel bakış bile, onun Herodotos'taki Kroisos'un iki ayrı karşılaşmasını tek bir bileşik altında motif motif yeniden yoğurduğu izlenimi vermektedir. Ksenophon, bu iki karakter arasındaki yeni bağlantıyı ortaya çıkarmak için Herodotos'tan bilinen hikâyeyi bireysel detaylarda değişime uğratmak, kendi paradigmatik tavrı doğrultusunda Kroisos'u daha pozitif olarak resmetmek zorundaydı. Ksenophon'da Kroisos hırsıyla mutlu olmaya çalışan bir kişilik olmaktadır. İki kral arasındaki karşılaşmada Kyros ahlaki açıdan daha üstündür, halbuki Herodotos'ta denge kurnaz Lidya kralı tarafında yatmaktadır.

Diğer taraftan bu eserin, Pers tarihi gerçeklerini yansıtmaya açısından bazı faydalı yönlerinin ele alınması gerekmektedir. Ksenophon yoğun bir şekilde Herodotos ve Ktesias'tan ve muhtemelen Ktesias'ın *Persika* adlı eserinin diğer yazarlarından faydalanmıştır. Bunların yanında onun özellikle Pers epik sözlü kaynaklarını kullanma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Kyros, bir Sokrates felsefecisi gibi gözükmenin yanında Pers epik anlatımına uygun bir Pers kralı gibidir. Ancak *Kyrou paideia'* daki bazı paragraflardan hareket ederek Ksenophon'un Pers kaynaklarını yoğun bir şekilde kullandığı yönünde de genellemeler yapılmamalıdır. Kyros'un iktidarı döneminde Persia'daki tarihyazımı hakkında herhangi bir delil bulunmamaktadır. Pasargadai yazıtları Kyros'un yaşadığı dönemde yazıldıysa, sağladıkları veri yetersizliği tarihi bilginin genel azlığının bir göstergesidir. Behistun yazıtı dikkate alınmazsa, bu durum sonraki dönemler için de geçerlidir. Aslında I. Dareios başta olmak üzere yazıtlarda, Mezopotamya örneklerine benzer şekilde, Pers krallarının kendi çıkarları doğrultusunda tarihi kullandıkları da bir gerçektir.

Kyros ile ilgili sözlü kaynaklar olduğu açıkça ortadadır. Mesele sözlü kaynakların güvenilirliği tarihi bilgiler içerip içermediğidir. Her ne kadar eski metinlerin içine yeni bilgiler eklenme olasılığı olsa da, sözlü kaynaklar tarihi açıdan güvenilirliği bilgileri içerebilir. Bu bağlamda özellikle Pers krallarının soy kütükleri hakkındaki listelerin gerçekten doküman değerine sahip olup olmadığını veya daha çok özel bir dönemin zorunlulukları ile bağlantılı olarak üretilip üretilmediklerini araştırmak faydalı olabilir. Bu araştırma aynı olayla ilgili kaynak karşılaştırmasıyla yapılabilir. Örneğin Herodotos Kyros'un ölümüyle ilgili çeşitli raporlar,⁴⁸ onun doğumu ve gençliği hakkında anlatılan çeşitli hikâyeler işittiğini bildirmektedir.⁴⁹ Ksenophon'a göre, kendi döneminde Kyros hala "barbarlar" arasında şarkı ve övgü konusudur. Ktesias'ın Kyros'un ölümü hakkındaki hikâyesi⁵⁰ ise sadece kronolojik olarak değil aynı zamanda yapısal olarak da Herodotos ve Ksenophon'unkiler arasında kalmaktadır. Ktesias'a Persia'dan bilgi sağlayanların iletişimlerini analistik kaynağa dayandırıp dayandırmadıklarını tespit etmek zordur. Ksenophon *Kyrou paideia'* sında⁵¹ ölümüyle bağlantılı Kyros tarafından yapılan nihai bir savaşa değinilmemektedir. Ksenophon'un burada Kyros'un imajına uygun çıkarımlarda bulunmak için Lidya ve Pers kralları arasındaki buluşmaya dayalı Herodotos hikâyesini açıkça yeniden işlediği, Kroisos'ta olduğu gibi kaynak kullanımında özgürlüğü eline aldığı, yani kaynağını kapsamlı bağlantılı olarak kurgusallaştırdığı gözükmemektedir. Herodotos ve Ktesias'ta yolunu Pers sözlü kaynağından Hellen literatürüne bulan bir tema olarak, ölmekte olan bir kralın son anlatımına şahit olmaktayız. Bu bağlamda *Kyrou paideia'* ya kıyasla daha güvenilir olabilirler.

⁴⁷ Ksen. *Kyro*. VII.2.9-29.

⁴⁸ Hdt. I.214 vd.

⁴⁹ Hdt. I.95.

⁵⁰ Phot. *bibl.* 36-37a.

⁵¹ *Kyro*. VII.1-8.

Sonuç

Ksenophon *Anabasis* adlı eserinde, kendisinden önce Anadolu coğrafyasında seyahat etmiş olan Pers kralları I. Dareios ve Kserkses, kendisinden sonra Makedonya kralı Büyük İskender sayesinde günümüze kadar gelen bilgilerden, daha fazlasını birebir gözlemleriyle vermektedir. Biz onun sayesinde, MÖ IV. yy. başlarında Batı'dan Doğu'ya Pers coğrafyasına kadar uzanan Kraliyet yolu, mesafeleri ve üzerindeki halkların siyasi, sosyo-kültürel ve etnik durumlarıyla ilgili doğrudan gözleme dayalı, tarafsız tarihi bilgiler edinebilmekteyiz. Benzer durum geriye dönüş seyahatini gerçekleştirdiği Doğu Anadolu ve Karadeniz coğrafyası için de geçerlidir. Ancak Ksenophon'un özellikle Kunaksa Savaşı'na kadar takip edilen *parasanges* yol uzunluk ölçü birimi olarak eserinde verdiği bilgiler daha nettir ve onun bu konuda Pers kaynaklarından faydalandığını teyit etmektedir. Bu bağlamda verdiği bilgiler, özellikle konumuz kapsamında ele aldığımız Suriye Kapıları'na kadarki güzergâh üzerindeki yerleşim yerlerinin lokalizasyonu konusunda da çıkarımlarda bulunabilme imkânı sağlamaktadır. Ksenophon'un liderlik ettiği ordusunun Kunaksa Savaşı'ndan sonra kuzeyde Trapezus'a kadar Doğu Anadolu boyunca katettiği yolla ilgili verdiği bilgiler ise bazı mesafelerde daha belirsiz gözükmektedir. Diğer taraftan Ksenophon'un *Kyrou paideia'sı*, temel yönlerden Kyros'un gençlik ve büyüme, askeri seferleri, arkadaşları ve düşmanlarının yenilgiye uğratılması aracılığı ile tahta çıkması, son vasiyeti ve ölümünün ele alındığı biyografi romanı örneklemesi gibi dursa da, fazla romantik ve ilgi çekici değildir, renksiz ve cansızdır. Ksenophon'un temel amacı okuyucularını egzotik tanımlamalar, mucizevi hikâyeler veya her türlü sürprizle dolu maceralarla eğlendirmek değildir. Kendi kafasındaki öğretiyi okuyucuya iletmektir. Herodotos ve Thukydides ile karşılaştırıldığında özellikle daha öğretici anlatımı ile ön plana çıkmaktadır. Sokrates felsefesini anımsatır biçimde, Kyros gibi ideal lider üzerinden nasıl bir büyük imparatorluk kurulabileceğine dair yeni bir bakış açısı ortaya konulmaya ve bu okuyucuya öğretilmeye çalışılmaktadır; belki de hedefi aynı Sparta kralı Agesilaus örneğinde olduğu gibi demokrasi, oligarşi ve aristokrasi ile yönetilen diğer Hellen ketn devlerinin de bu ideal krala dayalı monarşik yönetim tarzını örnek almasıdır. Bu bağlamda tarihi gerçekliklerden sapılmış ve kurgusal hareket edilmiştir. Okuyucu da kendi kararını vermekte özgür bırakılmıştır. Öğretici kitapçık özelliğindedir. Bu bağlamda *Anabasis* ile karşılaştırıldığında Eski Anadolu tarihi coğrafyası hakkında çok fazla veri içermemektedir. Kyros'un Anadolu seferi, özellikle Kroisos'a karşı savaştığı Yozgat Kerkenes Dağı yakınındaki Pteria yerleşimi ile ilgili ve sonrasında Kyros'un Sardeis'e kadar gittiği ve burasını ele geçirdiği bölümlerle sınırlıdır. Bu bölümlerdeki veriler de tarihi içerikten daha fazla Ksenophon'un kurgusal öğretici söylemi bağlamında değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Aristot. *pol.*

(= Aristoteles, Politika)

Aristotle in 23 Volumes. With an English translation by H. Rackham, vols. XXI. Cambridge, Mass.- London 1944 (The Loeb Classical Library).

Arr. *Anab.*

(= Arrianus, Anabasis = Sefer)

Arrian. With an English translation by P. A. Brunt, vols. I-II. Cambridge, Mass.- London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).

Curt.

(= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis = Makedonyalı Büyük İskender Tarihi*)

Quintus Curtius Rufus. With an English translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass.- London 1946 (The Loeb Classical Library).

Diod.

(= Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike = Tarih Kütüphanesi*)

Diodorus of Sicily. With an English translation by C. H. Oldfather, vols. I-VI; C. H. Sherman, vols. VII; C. B. Welles, vols. VIII; R. M. Geer, vols. IX-X; F. R. Walton, vols. XI-XII.

Hdt.

(= Herodotos, *Historiai = Tarihler*)

Herodotus. With an English translation by A. D. Godley. Cambridge, Mass.- London 1920.

Herodot Tarihi. Çev. : M. Ökmen - A. Erhat, İstanbul 1991?

Ksen. *Anab.*

(= Ksenophon, Anabasis = Sefer)

Anabasis I-VII. With an English translation by C. L. Brownson. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library)

Ksen. *Hell.*

(= Ksenophon, *Hellenika = Yunan Tarihi*)

Xenophon. *Xenophon in Seven Volumes*, 1 and 2. Carleton L. Brownson. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. vol. 1:1918; vol. 2: 1921.

Ksen. *Kyros*.

(= Ksenophon, *Kyros paedia = Kyros'un Eğitimi*)

- Xenophon*. With an English translation by W. Miller, vols. I-VII (V-VI). Cambridge, Mass.- London 1914.
Phot. *bibl.* (= Photios, Bibliotheca = Kütüphane)
Photios. Bibliotheca. Edited by R. Henry, Paris 1971.
Plin. *nat.* (=G. Plinius Secundus, Naturalis Historia = Doğa Tarihi)
Pliny the Elder. The Natural History. With an English translation by J. Bostock, London: Taylor and Francis 1855.
Strab. (= Strabon, Geographika = Coğrafya)
The Geography of Strabo. Edited by H. L. Jones. Cambridge, Mass.- London 1924.
Val. Max. (= Valerius Maximus, facta et dicta memorabilia absoluti, ambusiti, damnati, externi = Valerius Maximus'un Hafızalarda İz Bırakan Uğraşları ve Söylemleri)
Valerius Maximus' Memorable Deeds and Sayings: Book 1. With an English translation by D. Wardle. Oxford and New York 1998.

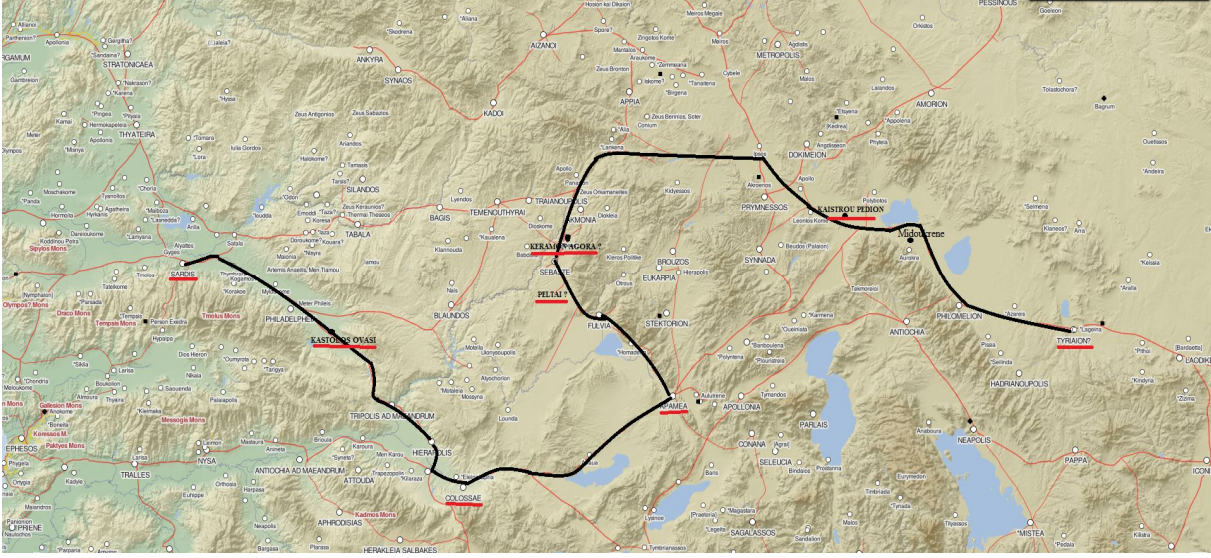
Modern Literatür

- Barnett, R. D. (1967). Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age. İçinde: *Cambridge Ancient History* 2.30, Cambridge. s. 1-32.
Chaniotis A. (2002). Foreign Soldiers-Native Girls? Constructing and Crossing Boundaries in Hellenistic Cities with Foreign Garrisons. İçinde: *Army and Power in the Ancient World*, eds. P. Ducrey-A. Chaniotis, Stuttgart. s. 99-113.
Cohen, G.M. (1995). *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*. Oxford.
Due, B. (1989). *The Cyropaedia: Xenophon's Aims and Methods*. Aarhus.
Duman, B. - Konakçı E. (2006). Kolossai: Höyük, Kalıntı ve Buluntuları. *Arkeoloji Dergisi*, S. 8.2, s. 83-109.
MacLaren M. (1934). Xenophon and Themistogenes. *Transactions and Proceedings of American Philological Association*, S.65, s.240-247.
Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor: to the End of The Third Century After Christ I*. Princeton University Press 1950.
Murison, C. L. (1972). Darius III and the Battle of Issus. *Historia*, S. 21.3, s. 399-423.
Newell, E. T. (1919). Myriandros. *American Journal of Numismatics*, S. 53.2, s. 1-42.
Paradeisopoulos, I. K. (2014). Route and Parasangs in Xenophon's *Anabasis*. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, S. 54, s.220-254.
Prentice, W. K. (1947). Themistogenes of Syracuse an Error of Copyist. *American Journal of Philology*, S. 68.1, s. 73-77.
Ramsay, W. M. (2010). *Historical Geography of Asia Minor*. New. Ed. Cambridge University Press.
Rood, T. (2010). Xenophon's Parasangs. *Journal of Hellenic Studies*, S.130, s. 51-66.
Tatum, J. (1989). *Xenophon's Imperial Fiction: On the Education of Cyrus*. Princeton.
Tuplin, C. (1997). Education and Fiction in Xenophon's *Cyropaedia*. İçinde: *Education in Fiction*, eds. A. H. Sommerstein - C. Atherton, Bari. s. 65-162.
Tuplin, C. (2011). Xenophon at Celaenae: palaces, rivers and myths. İçinde: *Kelainai-Apameia Kibotos: Développement urbain dans le contexte anatolien*, eds. L. Summerer - A. Ivantchik-A. von Kienlin, Bordeaux. s. 71-92.
Williams, F. (1996). Xenophon's Dana and the Passage of Cyrus' Army over the Taurus Mountains. *Historia*, S. 45.3, s. 284-314.

HARİTALAR (Ksenophon'un Suriye Sınırına Kadar İzlediği Yol Güzergâhı)

Harita 1 (Sardeis'ten Tyraion'a Kadar)

Harita 2 (Tyraion'dan Antiokhia'ya Kadar)

